

Uspostava i djelovanje policijskog i sigurnosno-obavještajnog sustava Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1943. godine

DAVOR KOVAČIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

U sklopu Ministarstva unutrašnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske osnovano je Ravnateljstvo za javni red i sigurnost (RAVSIGUR) koji je djelovao kao poseban odjel MUP-a. Bio je zamišljen kao redovita policijska ustanova NDH te je imao zadaću vrhovnog nadzora nad radom svih redarstvenih oblasti i službi. Istovremeno je osnovana i Ustaška nadzorna služba (UNS) koja je postala specijalna policija ustaškog režima. Na čelo RAVSIGUR-a i UNS-a Pavelić je imenovao Eugena Didu Kvaternika čime je ujedinjen rad cijele policije. Nakon smjene Dide Kvaternika uloga UNS-a sve više slabi. Početkom 1943. godine RAVSIGUR je proširio nadležnost i na poslove koji su bili u djelokrugu UNS-a i promijenio ime u Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost (GRAVSIGUR).

Ključne riječi: policija, Ravnateljstvo za javni red i sigurnost, Ustaška nadzorna služba, Eugen Dido Kvaternik

Uvod

Policija predstavlja prvu liniju obrane svakog režima i zadužena je za unutrašnji red dok je glavna zadaća vojske vanjska sigurnost neke zemlje. Ono po čemu se policija i vojska ne razlikuju jest njihova u biti državna funkcija. Objema je svrha konsolidacija i održavanje državne vlasti, odnosno policija je zadužena za unutrašnji red, a vojska za vanjsku sigurnost.¹ Stvaranjem modernih nacionalnih država koje su obuhvaćale velike teritorije i brojno stanovništvo te razdvajanjem pojedinih funkcija države došlo je do potrebe da se policijska funkcija javne sigurnosti, u što se ubraja očuvanje reda,

¹ Cynthia ENLOE, *Policija, vojska i etnicitet: temelji državne moći*, Zagreb 1990., 154. Postoji mali broj poredbenih analiza policije i vojske. U pojednostavljenom obliku postoje sljedeće razlike: Policija ne izvršava zadatke izvan zemlje; ima osoblje na cijelom teritoriju zemlje; djeluje u relativno malim jedinicama; pod nadležnošću je civila - lokalnih vlasti ili ministarstva unutrašnjih poslova; ima glavne protivnike iste narodnosti kao i policajci; prepušta definiranje prijestupa izvan policijskim vlastima, obično zakonodavnim tijelima; uniformirana je

mira i zakonitosti, funkcionalno i organizacijski odvoji od zadaća očuvanja državnog i društvenog poretka odnosno režima. Funkciju javne sigurnosti preuzele su redovne policije, dok su sigurnosne poslove, koji su uključivali borbu protiv unutarnjih protivnika i vanjskih neprijatelja režima s iznimkom vanjskih vojnih opasnosti, preuzele posebno u tu svrhu osnivanje obavještajno-sigurnosne službe. Obavještajno-sigurnosne službe su organizacije koje za potrebe države, a radi ostvarivanja političkih ciljeva i vanjsko-političkih interesa zemlje, prikupljaju i analiziraju podatke o mogućnostima, namjerama i djelatnostima stranih sila i drugih obavještajno-sigurnosnih zajednica. Isto tako se upotrebljavaju i za borbu protiv domaćih protivnika režima, odnosno vladara.²

Pojava modernih autoritarnih i totalitarnih režima pogodavala je razvoju političkih policija za borbu s neprijateljima, osobito onih vlastite državne pripadnosti. Totalitarni režimi kao što je bio onaj u nacističkoj Njemačkoj i NDH, imali su sigurnosno-obavještajne službe protiv vanjskih neprijatelja, ali većinom su sve svoje snage i potencijale usmjerile na obračun s unutrašnjim protivnicima režima ili na neki drugi način obilježenih skupina.³

Uspostava policijsko-redarstvenih vlasti NDH

Poslije državnog udara od 27. ožujka 1941. godine kojim je oborena jugoslavenska vlada Cvetković-Maček, koja je pristupila Trojnom paktu, u travnju 1941. godine Sile osovine napale su Kraljevinu Jugoslaviju. Ubrzo poslije napada koji je započeo 6. travnja 1941. godine, vojska i sustav obrane Kraljevine Jugoslavije su se raspali, a vlada i kralj napustili su zemlju. Poslije promjene režima u Beogradu uslijedio je nalog zagrebačkih vojnih vlasti da se trebaju uhititi sve osobe koje su se vodile u tajnim popisima, a čije je uhićenje trebalo uslijediti u slučaju proglašenja mobilizacije.⁴ Od toga vremena

tako da se razlikuje od civila i vojnika; radi stalno i rutinski, nema povremenih mobilizacija; rijetko dobiva radnu snagu preko opće obveze građana. Glavni cilj vojske je obrana nacije-države; jedinice su relativno velike i broje na stotine, a ne desetke ljudi; suprotstavlja se protivnicima koji vjerojatno isto djeluju u velikim jedinicama i to često na većoj udaljenosti što povećava ovisnost o naoružanju i smanjuje mogućnost "uhićenja"; u unutrašnjoj organizaciji postoje razlike prema zadacima i tehničkom usmjerenju, a glavna je podjela na kopnenu vojsku, mornaricu i zrakoplovstvo; ima stalne jedinice koje se mogu povećati posebnom mobilizacijom ili vojnom obvezom civila.

² Ozren ŽUNEC, Darko DOMIŠLJANOVIĆ, *Obavještajno sigurnosne službe Republike Hrvatske: stanje i načela preustroja za razdoblje konsolidacije demokracije*, Zagreb 2000., 17.

³ Nije neočekivano da vlasti i najdemokratskijih zemalja, poput SAD-a, u ratnim situacijama smatraju neke građane opasnim za nacionalnu sigurnost i da prate njihove aktivnosti. Jure KRIŠTO, "Čuvari svoje braće: policijsko nadgledanje američkih Hrvata tijekom Drugoga svjetskoga rata", *Časopis za suvremenu povijest*, 2., Zagreb 2003., 428.

⁴ Hrvatski državni arhiv (HDA), Republički Sekretariat unutrašnjih poslova, Socijalističke Republike Hrvatske, Služba državne sigurnosti, RSUP SRH SDS,013.2/5. Zapisnik sa saslušanja Stjepana Blažekovića, 27. VI. 1945., str. 3., kut. 49. U povodu toga bili su pozvani svi referenti političkog odjela zagrebačkog redarstva te je to uhićenje faktično i izvršeno. Uhićenje ljevičara po tim popisima izvršeno je 31. ožujka 1943. godine. Treba napomenuti da je krajem 1940. godine tadašnja banska vlast Banovine Hrvatske izdala nalog da se i u slučaju

pa sve do 10. travnja 1941. godine sve mjere koje su se poduzimale u zagrebačkom redarstvu bile su po naređenju vojnih vlasti ili uz njihovo sudjelovanje te su čak i u istragama djelomično bili prisutni oficiri tadašnje jugoslavenske vojske.

Prilike u zagrebačkoj policiji u vremenu od kraja ožujka pa do proglašenja NDH bile su nesređene i očekivao se daljnji razvoj situacije. Tada su se u zagrebačkoj policiji formirale dvije skupine. Prva koja je imala najviše pristaša među redarstvenom stražom, odnosno među njezinim nadzornim oficirima počela se priklanjati Paveliću, a druga skupina, koja je bila malobrojnika, sastojala se od određenog broja činovnika koji su bili pobornici starog režima. Zbor redarstvenih agenata čekao je neopredijeljen razvoj događaja, posebno agenti Srbi, kao i jedan dio agenata koji je pripadao HSS-u i nije se slagao s frankovcima.⁵

Dana 10. travnja 1941. godine u Zagreb su ušle njemačke postrojbe, a istoga dana Slavko Kvaternik je u ime vođe ustaškog pokreta Ante Pavelića, na zagrebačkoj radio-postaji u Vlaškoj ulici proglasio uspostavu Nezavisne Države Hrvatske.⁶ Odmah nakon toga pročitana je i izjava Vladka Mačeka kojom on poziva hrvatski narod, pristaše HSS-a i niže organe vlasti da surađuju s novom vladom. Objava Slavka Kvaternika o stvaranju samostalne države nije bio nikakav vojni udar niti je Kvaternik naginjao nekom nasilnom rješenju, već je želio iz Mačekovih ruku mirno preuzeti upravnu vlast. Poslije proglašenja NDH i objave o samostalnoj državi, S. Kvaternik je upotrijebio stari banovinski administrativni aparat i potpuno se oslonio na postrojbe Hrvatske seljačke i građanske zaštite koje su u Zagrebu raspolagale s oko 4.000 ljudi.⁷

Mačekova potpora činu proglašenja NDH i njegov poziv dužnosnicima HSS da surađuju s novim režimom pridonijeli su da su se Hrvatska seljačka i građanska zaštita u prvim danima nakon proglašenja NDH pojavile kao oružana snaga prilikom preuzimanja vlasti. To je osobito došlo do izražaja pri razoružanju pripadnika jugoslavenske vojske, zauzimanju upravnih ustanova i vojnih zapovjedništava.⁸

Zagrebačko redarstvo ustaše su preuzeli 10. travnja odmah iza podneva, a zajedno s njima došli su i neki članovi Hrvatske seljačke i građanske zaštite, među kojima se isticao Zvonko Kovačević. Kovačević je tada kao zapovje-

redarstvenog prekršaja svi poznatiji ljevičari upute u logor Lepoglava. Prije ove odredbe sve istrage protiv ljevičara završavale su redarstvenom kaznom.

⁵ Isto, 4.

⁶ Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ, "Drama vojskovođe", *Časopis za suvremenu povijest*, 3 Zagreb 1996., 384. Kvaternik je izvršio dva proglašenja, jedno u Banskim dvorima, a drugo preko radija.

⁷ Isto, 384.

⁸ Opširan opis o djelovanju Zaštite u danima travanjskog rata i djelovanju nakon uspostave NDH daje Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb 1983. O djelovanju Zaštite u danima travanjskog rata govori se u gotovo svoj navedenoj literaturi koja sadržava podatke o preuzimanju i dolasku ustaša na vlast.

dnik Zaštite po zapovijedi Slavka Kvaternika preuzeo zapovjedništvo grada Zagreba i zapovjednika redarstvene straže.⁹ Međutim, HSS tu nije imao gotovo nikakvog utjecaja, jer su ustaše odmah u tijeku nekoliko sljedećih dana izvršili novi raspored osoblja. Same istrage počeli su vršiti novi ustaški agenti, a svi agenti i stražari Srbi bili su uhićeni.

Od travnja, pa sve do kraja srpnja 1941. godine nije se moglo uopće govoriti o nekom urednom redarstvenom postupku. U prva tri mjeseca samo na zagrebačkom redarstvu bilo je uhićeno preko 2.000 osoba za koje nisu postojali niti nalozi za uhićenje. Iz zagrebačkog redarstva uhićenici su u prvo vrijeme slani uglavnom samo u dva smjera: u ulicu Franje Račkoga gdje je osnovano ustaško redarstvo ili u logor Kerestinec koji je osnovan u to vrijeme.¹⁰

Nakon proglašenja Slavka Kvaternika o uspostavi Nezavisne Države Hrvatske na području cijele dotadašnje Banovine Hrvatske došlo je do uspostave vlasti nove države.¹¹

U gradu Šibeniku, šef policije Marijan Nikšić, oslanjajući se na osamdesetak redarstvenika i oružnika te na pripadnike državnih službi odlučio preuzeti vlast.¹² Nikšić je radio u policijskom aparatu Kraljevine Jugoslavije, ali se od 1938. godine izjašnjavao za HSS i Udruženu opoziciju te je poslije uspostave Banovine Hrvatske postao šef policije u Šibeniku i potajno iskazivao simpatije prema ustaškom pokretu.¹³ Grad Šibenik bio je snažna baza jugoslavenske vojske i mornarice pod zapovjedništvom generala Živojina Pavlovića. Nakon povlačenja Pavlovićevih postrojbi prema Drnišu, M. Nikšić je vojnu vlast u Šibeniku predao jugoslavenskim časnicima hrvatske nacionalnosti.

Dana 12. travnja 1941. godine potpukovnik Oton Elblinger, do izbivanja rata načelnik štaba Komande Šibenika, položio je zakletvu Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i 16. travnja preuzeo zapovjedništvo nad privremenim postrojbama nove hrvatske vojske u Šibeniku. Elblinger je preuzeo zapovjedništvo nad Šibenikom prema odredbi poglavnika Ante Pavelića.¹⁴ Zajedno s ustaškim zapovjednikom M. Nikšićem naredio je da se svi građani moraju

⁹ HDA, RSUP SRH SDS, Personalni dossier, Zvonko Kovačević, 301.475, 68. Kovačević je poslije osnutka NDH šest dana bio zapovjednik policije i zapovjednik grada Zagreba. Zatim je sa Zaštitom bio upućen u Sarajevo radi učvršćenja vlasti i preuzimanja policije te ga je Slavko Kvaternik postavio za zapovjednika grada Sarajeva. Krajem travnja 1941. godine vratio se je u Zagreb gdje je i dalje ostao zapovjednik Zaštite koja je bila u likvidaciji.

¹⁰ Zdravko DIZDAR, "Logori na području sjeverozapadne Hrvatske u toku drugoga svjetskoga rata 1941 -1945", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1-2/ Zagreb1990., 83. - 110.

¹¹ F. JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941. - 1945.*, Zagreb, 1977., 74. - 82.

¹² Nikica BARIĆ, "Šibenik pod upravom Nezavisne Države Hrvatske", *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb 2003., 2, 513 - 543.

¹³ Ivo GOLDSTEIN, Slavko GOLDSTEIN, *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb 2001., 154. Krajem travnja 1941. godine M. Nikšić je postavljen za ravnatelja Redarstvenog ravnateljstva za grad Zagreb.

¹⁴ O preuzimanju vlasti ustaša u gradu Šibeniku vidjeti: "Kako su ustaše osvojili vlast u Šibeniku", *Hrvatski narod* (Zagreb), br. 73., 26. IV. 1941., 6; Marijan NIKŠIĆ, "10. travnja 1941. u Šibeniku", *Hrvatska revija*, godina XXXV, svezak 3 (139) rujna 1985., 513. - 521.; Velimir

pokoravati zapovjedništvu grada i čuvati red i mir te su pozvani da predaju oružje i opremu bivše jugoslavenske vojske.¹⁵

U Osijeku je na dan Kvaternikova proglašenja jedna skupina ustaša na čelu s Antunom Hamšom, brijačkim obrtnikom iz Osijeka, oboružana puškama, bombama i revolverima ušla u redarstvenu zgradu, a da im se nitko od redarstvenih organa nije suprostavio. Kada su banuli u redarstvenu zgradu, tamo su uz šefa policije Branka Rašete zatekli nekoliko obavještajnih časnika i redarstvenih činovnika kao i tadašnjeg osječkog gradonačelnika Stjepana Vukovca. A. Hamš se tada obratio osječkom gradonačelniku riječima da su sada ustaše preuzeli u svoje ruke svu vlast u gradu Osijeku. Priopćio je da imaju točan popis svih javnih službenika, a napose šefova oblasti te da će svima priopćiti što trebaju raditi glede vršenja službe, dok će izdajnici biti smaknuti i zasluženo kažnjeni.¹⁶

Stjepan Vukovac je tada telefonom nazvao kabinet bana u Zagrebu. Tom je prigodom dobio pukovnika Slavka Kvaternika i predao mu događaje u redarstvenoj zgradi u Osijeku. Kvaternik je tada naredio da do povratka Franje Lukca i Kamila Krvarića, glavnih predstavnika osječkih ustaša koji su zbog toga ranije bili uhićeni te su se još nalazili u Zagrebu, za cjelokupno stanje reda i mira u gradu odgovara gradonačelnik S. Vukovac. A. Hamš i skupina ustaša su se nakon poduljih objašnjavanja pokorili toj odluci te su napustili redarstvenu zgradu. U Osijeku su se tada nalazile znatne redovne jedinice jugoslavenske vojske u ratnoj spremi, a te jedinice su posebno mnogobrojne bile preko Drave u Baranji. Njemačke jedinice ušle su u Osijek 11. travnja 1941. godine u posljedipodnevnim satima.

U Sarajevu su ustaše pod zaštitom njemačkih postrojbi koje su se tamo nalazile i uz oružništvo, domobranstvo i zaštitare uspostavili vlast u gradu i njegovoj okolici. Nova vlast je preuzimanju vlasti u Bosni i Hercegovini davala velik značaj, pri čemu je redovno isticala zasluge Sila osovine, odnosno iskazivana je u prvom redu zahvalnost Nijemcima, a tek ponekad Talijanima. Njemački stav o uključivanju Bosne i Hercegovine u sastav

TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, Uzroci i posljedice poraza*, knjiga 2, Beograd, Titograd 1984.; Petar BEZINA (priredio), *Ljetopis Samostana Sv. Lovre u Šibeniku (1923 . -1945.)*, Split 1996.; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941 . - 1945.*, Zbornik dokumenata knjiga 1, 1941 godina, Split, 1981.; Neva ŽURIĆ-SCOTTI, "Odnosi Italije i NDH na području sjeverne Dalmacije u prvim mjesecima rata 1941. godine", *Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije*, knjiga 4., Split 1978.

¹⁵ N. BARIĆ, "Šibenik pod upravom Nezavisne Države Hrvatske", 514. - 515. Dana 15. travnja je u gradu Šibeniku uspostavljeno talijansko vojno zapovjedništvo kojemu s obzirom na teritorijalne pretenzije prema Dalmaciji nije odgovaralo držanje ustaša koji su se smatrali gospodarima novog stanja u gradu i pozivali se na savezništvo s Italijom i Trećim Reichom. Zato su u Šibeniku i okolici Talijani počeli preuzimati vojnu i civilnu vlast te su ubrzo hrvatske zastave i simboli zamijenjeni talijanskim, a 25. travnja 1941. godine razoružali su ustaše i razjurili ih. Poslije potpisivanja Rimskih ugovora 18. svibnja 1941. godine Šibenik i veliki dio Dalmacije ušao je u sastav Kraljevine Italije. Potpukovnik Elblinger morao je napustiti grad, a kasnije je preuzeo novu dužnost u Zapovjedništvu kopnene vojske NDH u Zagrebu.

¹⁶ HDA RSUP SRH SDS, 013.1/44 Javno tužništvo NR Hrvatske, Optužnica Pavelić, Artuković, Zapisnik o iskazu Stjepana Vukovca, kut. 120., 2.

NDH od novih vlasti je tumačen kao rješenje hrvatskog nacionalnog pitanja i uspostavu Hrvatske u njezinim povijesnim granicama. Početkom svibnja 1941. godine Potpredsjedništvo vlade NDH preselilo se je iz Zagreba u Banja Luku. Tako su od početka svibnja 1941. godine Zagreb, Sarajevo i Banja Luka postali glavnim središtima iz kojih je organizirano i rukovođeno preuzimanje vlasti na ostalim područjima NDH.¹⁷

Ustaško vodstvo je odmah nakon 10. travnja 1941. godine počelo uključivati policijske i oružničke organe u službu novog režima nailazeći već u prvim akcijama oko osvajanja vlasti na pomoć jednoga njihova dijela. Poslije kapitulacije jugoslavenske vojske, žandarmerija Kraljevine Jugoslavije na teritoriju NDH uglavnom je ostala na svojim mjestima obavljajući policijsku službu.¹⁸ Poslije proglašenja NDH banovinsko Oružništvo nastavilo je rad bez većih potresa, a preuzeta je i žandarmerija onih područja koja nisu bila u sklopu Banovine, a ušla su u NDH. Zapovjednikom tako stvorenog oružništva imenovan je 30. travnja 1941. godine oružnički general Milan Mizler. Istoga dana imenovano je i Zapovjedništvo Hrvatskoga oružništva s generalom Mizlerom na čelu.¹⁹ U prvim danima smjene vlasti policija, kao i od žandarmerije stvoreno oružništvo, i dalje su nastavile obavljati svoju osnovnu dužnost.²⁰

Oružništvo se je nalazilo u sklopu Hrvatskog domobranstva i obavljalo je službu javne sigurnosti te je u tom pogledu bilo podređeno političko-upravnoj vlasti i uvijek je postupalo u suradnji s Ministarstvom unutarnjih poslova. Oružništvo kao organ kaznenog pravosuđa izvršavalo je i sve neposredne naloge sudova i državnih tužiteljstava u smislu propisa kaznenih postupaka.²¹

Oružništvo je uključeno u sastav oružanih snaga NDH sa zadatkom da održi javni red i mir, osobnu i imovinsku sigurnost. Vrhovni nadzor nad oružništvom po svim pitanjima je obavljalo Zapovjedništvo vojske i Ministarstvo hrvatskog domobranstva. Izdavanje posebnih odredaba koje su se odnosile na javni red, mir i sigurnost Ministarstvo hrvatskog domo-

¹⁷ Mladen COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska, 1941.*, Beograd 1973., 105.

¹⁸ Isto., 284.

¹⁹ Krunoslav MIKULAN, Siniša POGAČIĆ, *Hrvatske oružane snage: (ustrojstvo, odore i oznake)*, Zagreb, 1999., 121. Izvršeno je i preimenovanje starojugoslavenskih žandamerijskih pukova: Savski žandamerijski puk preimenovan je u 1. oružničku pukovnicu; Primorski žandamerijski puk preimenovan je u 2. oružničku pukovnicu; Vrbanski žandamerijski puk preimenovan je u 3. oružničku pukovnicu; Drinski žandamerijski puk preimenovan je u 4. oružničku pukovnicu. Prijašnje žandamerijske čete postale su oružnička krila, (po jedan u svakoj velikoj župi), žandamerijski vodovi postali su oružnički vodovi, (po jedan u svakom kotaru), a žandamerijske stanice preimenovane su u oružničke postaje (po jedna u svakoj općini tj. prema potrebi). U većini zemalja oružništvo je i inače dio vojske, tj. pod ministarstvom vojske ili obrane. U upravno-zapovjednom pogledu ono je odgovorno i vojnim i civilnim vlastima. Obično redarstvo (policija) vrši policijsku službu u gradu, a oružništvo u manjim mjestima i na selu. Usp. Jakša KUŠAN, *Nauk o državi*, Zagreb, 1941., 97.

²⁰ Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ, *Vojskovođa i politika, sjećanja Slavka Kvaternika*, Zagreb, 1997., 156.

²¹ HDA RSUP SRH SDS, 013.2 Odjel javne sigurnosti zapovjedništva oružništva, 533.

branstva obavljalo je u sporazumu s Ministarstvom unutrašnjih poslova. U mjesno-redarstvenim poslovima oružništvo je bilo dužno samo podržavati općinske organe, a u iznimnim slučajevima moglo je obavljati i mjesno-redarstvenu službu. Kotarske oblasti bile su službujuće za oružničke postaje. U gradovima koji nisu bili u nadležnosti kotarskih oblasti potrebne odredbe u pogledu javne sigurnosti izdavale su velike župe, a u gradu Zagrebu Ministarstvo unutrašnjih poslova.²²

Slavko Kvaternik je 12. travnja imenovao Hrvatsko državno vodstvo, u kojem je povjerenikom za unutrašnje poslove imenovan Milovan Žanić. Sve su upravne poslove i dalje prema njegovim zapovijedima obavljali odjeli banske vlasti. Još na putu iz Karlovca u Zagreb, 15. travnja, Ante Pavelić je imenovao Andriju Artukovića posebnim povjerenikom za cjelokupnu javnu sigurnost i unutrašnju upravu u NDH.²³ Domovinsko ustaško vodstvo predvidjelo je, pak, da će ministrom unutrašnjih poslova postati dr. Milovan Žanić, a njegovim pomoćnikom za unutrašnju upravu trebao je biti upravni činovnik i tadašnji gradonačelnik grada Osijeka dr. Stjepan Vukovac. Slavko Kvaternik popustio je Paveliću i 16. travnja 1941. godine u prvoj je hrvatskoj vladi ministar unutrašnjih poslova postao dr. Andrija Artuković. Stjepan Vukovac bio je imenovan državnim tajnikom u MUP-u, ali je u lipnju 1941. podnio ostavku.²⁴

Kao ministar unutrašnjih poslova NDH Artuković je odmah pristupio provođenju jedinstvene organizacije i rada svih policijskih oblasti u NDH. Odredbom o "Državnoj vladi NDH" iz lipnja 1941. godine bila je precizirana nadležnost ministarstva unutrašnjih poslova u čiji je djelokrug uz ostalo ulazilo: "Briga za javni red i poredak, za osobnu i imovinsku sigurnost, za javno ćudoređe, sva unutarnja uprava ukoliko nije pojedinim zakonskim odredbama izričito predana u nadležnost drugih ministarstava, rasna politika, državljanstvo, državno pripadništvo, zavičajnost, očevitost građana, nadzor nad tiskopisima i slikopisima, nad društvima, skupštinama i sastancima. (...) oružništvo osim ustrojstva, stege, nastave i uprave te nadzor nad samoupravama (...) kao i svi oni državni poslovi koji se ni po kojem zakonskom propisu, a ni po sličnosti posla ne mogu uzeti u nadležnost kojeg drugog ministarstva".²⁵

Osim dr. Andrije Artukovića, koji je tu dužnost obnašao do listopada 1942. godine, ministri unutarnjih poslova NDH bili su: dr. Ante Nikšić,

²² M. COLIĆ, n. dj. 284.

²³ Artuković je u Zagreb iz Njemačke stigao zrakoplovom 12. travnja 1941. godine, *Obzor*, 13. IV 1941. Pavelić je s ustašama emigrantima prešao jugoslavensko-talijansko granicu 13. IV. 1941.

²⁴ HDA RSUP SRH SDS, 013.1/44, Dossier Andrije Artukovića, Zapisnik o preslušanju Stjepana Vukovca, 547., kut. 54. Stjepan Vukovac je više puta podnio ostavku tijekom svibnja 1941. godine. Vidi: Jere JAREB, *Državno gospodarstveno povjerenstvo Nezavisne Države Hrvatske od kolovoza 1941. do travnja 1945: dokumentani prikaz*, Zagreb, 2001, 33.

²⁵ Zakonska odredba o državnoj vladi Nezavisne Države Hrvatske, *Narodne novine*, 24. VI. 1941.

minister od 10. listopada 1942. do travnja 1943., zatim ponovno dr. Andrija Artuković od travnja do listopada 1943. godine, dr. Mladen Lorković, od 11. listopada 1943. godine do 30. kolovoza 1944. godine, i dr. Mate Frković od 30. kolovoza 1944. do svibnja 1945. godine.²⁶

Osnivanje RAVSIGUR-a i UNS-a

Poglavnik Ante Pavelić je 15. travnja 1941. godine za ustaškog povjerenika za javnu sigurnost u gradu Zagrebu postavio Eugena Didu Kvaternika. Prilikom Pavelićeva dolaska u Zagreb očekivalo se je da će njegov dolazak biti neka vrsta trijumfalnog ulaska kroz mase naroda, a bilo je govora i da će održati govor na Jelačićevu trgu ili pred zgradom Hrvatskog narodnog kazališta. Međutim, Pavelić je u noći prije svitanja došao na Markov trg i odmah ušao u Banske dvore. Tada se govorilo da je za takav način Pavelićeva ulaska u Zagreb bio kriv odnosno odgovoran Dido Kvaternik, koji je smatrao da je za njega kao novoimevanog šefa javne sigurnosti ovo najsigurniji i najkomotniji ulazak Pavelića u Zagreb. Međutim, sigurno je da ako je to i bila Kvaternikova odluka, bez Pavelićeva pristanka ne bi bila provedena.²⁷

Dido Kvaternik je kao šef javne sigurnosti odmah pozvao sve one koji se u gradu Zagrebu zadržavaju neovlašteno tj. sve one koji u Zagrebu nemaju stalnog prebivališta, a napose sve bivše srpske vojnike, četnike i pripadnike drugih neprijateljskih redovitih ili neredovitih postrojbi kao i sve ostale nepoćudne i nepoželjne elemente, da se u roku od šest sati udalje s područja grada Zagreba i okolice. U proglasu se nadalje kaže da tko god se od navedenih poslije toga roka zatekne u Zagrebu, bilo s oružjem ili bez oružja, bit će odmah na licu mjesta prema posebnim odredaba strijeljan.²⁸

Zakonskom odredbom od 4. svibnja 1941. godine uspostavljeno je Ravnateljstvo za javni red i sigurnost (RAVSIGUR) kao redovita policijska ustanova u NDH, a Dido Kvaternik postao je njezinim ravnateljem. RAVSIGUR je osnovan radi provođenja jedinstvene organizacije i rada svih redarstvenih oblasti u NDH, sa zadaćom vrhovnog nadzora nad redarstvenim službenicima svih struka.²⁹

²⁶ Biografije ministara MUP-a NDH i ostalih dužnosnika i značajnijih osoba vidi u knjizi: *Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941 - 1945*, Zagreb, 1997. Artuković je prilikom rekonstrukcije vlade u jesen 1942. godine napustio ovo ministarstvo i preuzeo ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja.

²⁷ HDA RSUP SRH SDS, kut. 54., 529. Dossier Andrije Artukovića, Zapisnik o ispitivanju Stjepana Vukovca, 529, kut. 54. Pavelić se te noći pred zoru dovezao iz Karlovca u Zagreb sa svojom pratnjom i većom skupinom oboružanih ustaša koji su odmah zauzeli Markov trg čineći kordone radi zaštite i sigurnosti Pavelića s obzirom na veliki broj ljudi koji su se ujutro željeli probiti u Banske dvore da ga vide i pozdrave.

²⁸ Proglas povjerenika za javnu sigurnost u gradu Zagrebu Eugena Kvaternika, *Hrvatski narod*, 16. IV. 1941.

²⁹ Zakonska odredba o osnivanju Ravnateljstva za javni red i sigurnost za Nezavisnu Državu Hrvatsku od 4. V. 1941., *Narodne novine*, 17. V. 1941.

RAVSIGUR je bio odjel Ministarstva unutrašnjih poslova u čiji je djelokrug spadao i ustroj i uređenje svih redarstvenih oblasti u državi, obavljanje vrhovne redarstvene nadzorne vlasti osim rješavanja u molbenom tečaju, središnja politička i kriminalna očevidnost, društvena pitanja ako spadaju u djelokrug redarstva, željezničko i granično redarstvo, nadzor nad cjelokupnim redarstvenim osobljem u pogledu vršenja službe i ocjene, briga za smještaj državnih redarstvenih oblasti, ustanova, zavoda, uzdržavanje zgrada zapremljenih po državnom redarstvu, redarstveno naoružanje, uniformiranje i oprema, redarstvena stručna nastava, uprava redarstvenih zaklada.³⁰ RAVSIGUR je formalno potpadao pod Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP), a stvarno pod Pavelića, jer je i njegova ravnateljstva osobno postavljao Pavelić.³¹

U isto je vrijeme Dido Kvaternik počeo stvarati i posebnu samostalnu ustašku policiju, Ustašku nadzornu službu (UNS).³² Ustaška nadzorna služba (UNS) koja je predstavljala specijalnu policijsku ustanovu ustaškog pokreta, osnovana je uz ostalo da nadzire i kontrolira rad redovitih policijskih organa i svih ostalih institucija u NDH.³³ Osnivanjem UNS-a preuzet je dio službenika iz RAVSIGUR-a i to svi iz odsjeka za političko redarstvo i obavještajne službe te Sigurnosne službe koju je vodio Viktor Tomić, dok je ostali dio službenika primljen izvana, tj. na temelju molbe.³⁴ Svi dužnosnici UNS-a dobili su u proljeće 1942. godine vojničke činove. Dočasničke činove potpisivao je zapovjednik UNS-a, dok je časnička imenovanja potpisivao poglavnik Pavelić, a na prijedlog zapovjednika UNS-a. Imenovanja dočasnika i časnika UNS-a držana su u strogoj tajnosti i zbog toga nisu objavljivana nigdje, pa čak niti u službenim novinama.³⁵

³⁰ Provedbena naredba o ustrojstvu i poslovanju Ravnateljstva za javni red i sigurnost, *Narodne novine*, 21. V. 1941.

³¹ Poglavnik Pavelić je u NDH imao apsolutnu vlast i niti jedna važna odluka nije donesena bez njegovog znanja. Usp: Bogdan KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb, 1980.; Jure KRIŠTO, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb 1998.; J. KRIŠTO, *Sukob simbola. Politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 2001.; Jere JAREB, *Pola stoljeća hrvatske politike: povodom Mačekove autobiografije*, Zagreb 1995²., 94.

³² Zakonska odredba o Ustaškoj nadzornoj službi, *Narodne novine*, 26. VIII. 1941.

³³ Leopold KOBSA, "O organizaciji ustaškog aparata vlasti za provođenje terora u tzv. NDH", *Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji*, Zagreb 1971., 240.

³⁴ HDA RSUP, SRH SDS, Zapisnik sa saslušanja Aleksandra Benaka, 70.

³⁵ E. D. Kvaternik je u trenutku odlaska s položaja imao čin dopukovnika, kasnije izvan službe bio je promaknut u čin pukovnika PTB-a. Činovnici u Ustaškoj nadzornoj službi: a) DOČASNICI: za selo; doglasnik u činoredu s ustaškim rojnikom; za općinu: priglednik u činoredu s ustaškim dovodnikom; za kotar: nadglednik u činoredu s ustaškim vodnikom. b) ČASNICI: za župu: pouzdanik u činoredu s ustaškim zastavnikom; predstojnik odjela u nadzornom zapovjedništvu u činoredu s ustaškim satnikom; ravnatelj ureda u nadzornom zapovjedništvu u činoredu s ustaškim pukovnikom; nadzorni zapovjednik u činoredu s ustaškim krilnikom. *Ustaša*, Ured za promičbu GLAVNOG USTAŠKOG STANA, Zagreb 1941., 47. Obavijest o izlasku navedene knjižice, s njezinim sadržajem izašla je u *Hrvatskom narodu*, III, br. 218, 20. rujna 1941., 5. pod naslovom "Mali ustaški priručnik" i datumom: Zagreb 19. rujna 1941.

Za cijelo vrijeme postojanja djelatnost UNS-a bila je strogo centralizirana, kao uostalom i djelatnost svih drugih upravnih, vojnih, sudskih i drugih organa i ustaških organizacija. Sve državne i samoupravne oblasti, sve obrambene snage u državi, sve postrojbe i ustanove Hrvatskog ustaškog pokreta bile su dužne UNS-u pružati svaku pomoć koju zatraži te izvršavati sve njegove upute i zahtjeve. Svi dužnosnici UNS-a bili su državni službenici. UNS je namirivao svoje novčane potrebe iz Državne blagajne, prema odredbama Državnog proračuna.³⁶

Karakteristično je da je ravnatelj RAVSIGUR-a Eugen Dido Kvaternik istodobno bio i zapovjednik UNS-a vjerojatno radi održavanja jedinstva ovih dvaju policijskih tijela. RAVSIGUR nije imao svoju obavještajnu službu, već ju je vodio UNS. Početkom 1942. godine politički odsjek s Mirkom Vutucom na čelu prešao je u ured I. UNS-a, tako da se od tada u UNS-u nalazi najvažnija političko-policijska vlast i obavještajna služba NDH. RAVSIGUR-u su ostali samo nepolitički poslovi: organizacija redarstva uopće, njihova kontrola, nadzor nad poslovanjem željezničkog, lučkog i pograničnog redarstva, vođenje poslova redarstvene straže i izvidnika te briga o njihovoj stručnoj izobrazbi, borba protiv kriminala i šverca, a kao posebni zadatak održavanje veze s njemačkim, talijanskim i drugim vlastima po pitanjima policijske naravi.

Iako organizacija RAVSIGUR-a i UNS-a nije bila u početku sređena, obje ove najvažnije policijske institucije u NDH međusobno su se nadopunjavale i upotpunjavale, a što je u određenom smislu i doprinijelo njihovu formalnom ujedinjavanju početkom 1943. godine u Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost (GRAVSIGUR).

Kao što je istaknuto prvi ravnatelj RAVSIGUR-a i zapovjednik UNS-a bio je Eugen Dido Kvaternik, od svibnja 1941. godine do listopada 1942. godine, a zamjenik mu je bio Vilko Pečnikar. Uz to bio je Dido i državni tajnik u ministarstvu unutrašnjih poslova i prisustvovao je sjednicama vlade. Još od prvih dana uspostave NDH Dido Kvaternik je zauzeo negativan stav prema Andriji Artukoviću, ministru unutrašnjih poslova, ne samo pred Pavelićem, nego je protiv njega počeo raditi i u RAVSIGUR-u koji je djelovao kao poseban odjel ministarstva unutrašnjih poslova. Dido je kao glavni ravnatelj RAVSIGUR-a sve referirao izravno Paveliću potpuno zaobilazeći ministra Artukovića. Glavni ravnatelj bio je samo teoretski podređen ministru unutarnjih poslova, u praksi se ministar uplitao samo pri imenovanju upravitelja župskih redarstvenih oblasti. Međutim, i te upravitelje uglavnom je predlagao Dido kao glavni ravnatelj, ali je bio potreban pristanak ministra unutrašnjih poslova koji je imenovanje nosio na potpis Paveliću. Ipak, bez Didina pristanka ministar nije mogao nikoga imenovati upraviteljem redarstva. Jedino na imenovanje kotarskih predstojnika Dido nije imao nikakav utjecaj niti je pitan za mišljenje jer je kotarske predstojnike imenovao Pavelić na prijedlog ministra unutrašnjih poslova. Treba istaknuti da su

³⁶ *Narodne novine*, Zagreb, 25. VIII. 1941.

kotarski predstojnici bili podređeni Didi kao glavnom ravnatelju u pogledu javne sigurnosti, a inače u ostalim područjima bili su podređeni velikim županima i ministarstvu unutarnjih poslova.³⁷

Kvaternikovo ponašanje prema Artukoviću zaoštrilo se do te mjere da je među njima bio prestao i svaki osobni kontakt. Pavelić je ipak zadržavao Artukovića i s njegove strane nije se moglo opaziti nikakvo kolebanje u odnosu prema Artukoviću. Tada su postojale tvrdnje da se Pavelić prema Artukoviću ponašao tako baš zbog Dide Kvaternika, tj. postavljajući ih jednog prema drugome imao je lakše obojicu u ruci, odnosno kontrolu nad njima.³⁸

Kasnije u emigraciji Dido Kvaternik je zamjerao Andriji Artukoviću da je kao ministar unutrašnjih poslova zajedno s Pavelićem ukinuo samostalno političko redarstvo UNS u vrijeme kada smo, kako navodi, "u zemlji imali komunistički i četnički ustanak i kad smo protiv sebe imali Gestapo, S.D., OVRU, SIM i još kojih pol tuceta prijateljskih, savezničkih obavještajnih službi, zatim obavještajnu službu zapadnih saveznika, sve po redu potpuno samostalne redarstvene organizacije".³⁹

Dido je imao neograničenu vlast u svojim rukama, bez njegova pristanka nitko nije mogao zauzeti važniji položaj u državnom aparatu. Takva praktički neograničena Didina vlast je svakako potjecala iz položaja koji je obnašao, ali isto tako i iz osobnog autoriteta koji je općenito uživao.⁴⁰ Tako je Didi dolazio na referiranje i primao od njega upute i predsjednik Pokretnog prijekog suda Ivan Vidnjević i primao novac od UNS-a za putne troškove. Isto tako su i svi ustaški stožernici i članovi PTB-a prilikom dolaska u Zagreb redovito posjećivali Didu i podnosili mu izvještaje o prilikama na području njihova djelovanja.⁴¹

Kao ravnatelj za javni red i sigurnost i ustaški nadzorni zapovjednik Kvaternik je bio vrlo strog i provodio je radikalnu politiku prema svim političkim protivnicima ustaša. Jednako tako provodio je oštre sankcije i prema vlastitom osoblju koje nije uredno i savjesno obavljalo svoj posao. Tako je primjerice Ustaška nadzorna služba izdala oglas 9. veljače 1942. godine da su

³⁷ HDA RSUP SRH SDS, Dosje Andrija Hebrang, Elaborat Drage Jileka o organizaciji, kadrovima i djelatnosti UNS-a, spis br. 1546, 3.

³⁸ HDA, RSUP, SRH SDS, 013.0/4 Dossier Ante Pavelić, Ante Moškov, dr. Ante Pavelić, 146.

³⁹ Jere JAREB, *Eugen Dido Kvaternik, Sjećanja i zapažanja*, Zagreb 1995., 168.-169. O teroru koje su ustaše na čelu s Didom Kvaternikom provodile v. Ivo GOLDSTEIN, Slavko GOLDSTEIN, *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb, 2001.

⁴⁰ Za vrijeme prve emigracije Dido je bio glavnim suradnikom Pavelića. Poslije atentata na kralja Aleksandra u Marseillu 1934. godine Dido je od francuskih vlasti identificiran kao jedan od sudionika. Zbog jakog su pritiska talijanske vlasti zatočile Didu Kvaternika i Pavelića u tamnicu u Torinu, no odbacile su francuske zahtjeve za njihovim izručenjem. Vidjeti Mario JAREB, *Razvoj i djelovanje ustaškog pokreta od nastanka do travnja 1941. godine*, doktorska disertacija, Zagreb, 2003., 229.

⁴¹ HDA RSUP SRH SDS, Dosje Andrije Hebrang, Elaborat Dragutina Jileka o organizaciji, kadrovima i djelatnosti UNS-a, spis br. 1546., 6.

četiri agenta ustaškog redarstva (u oglasu poimenično navedena), osuđena na tri godine boravka u sabirnom i radnom logoru Jasenovac i to zbog “zloporabe svog položaja,” “zbog nedostatka stege, zbog grubosti, naprasitosti i neuljudnosti prigodom uredovanja”.⁴²

Dido Kvaternik je za potrebe redarstva i UNS-a u početku iz Finske i Švicarske nabavio velike količine oružja i streljiva. Kasnije je prilikom svog odlaska odnosno smjene, naložio da se isto preda P.T.S.-u, dok je za redarstvo zadržano samo 200 revolvera s nešto streljiva. Za potrebe UNS-a Dido je nabavio i 500 motorkotača te automobile iz Njemačke i Italije. Prilikom svog odlaska Dido je izdao nalog da se motorizacija preda za potrebe oružništva.⁴³ Time je Dido oslabio UNS i redarstvo općenito, a prema nekim je mišljenima to učinio iz posve osobnih, sebičnih razloga. Dido je svojim najbližim suradnicima govorio da na njegovo mjesto može doći netko tko će zavesti protustaški smjer te bi to oružje u tom slučaju pucalo po njima samima.⁴⁴

U listopadu 1942. godine Pavelić je razriješio dužnosti Eugena Didu Kvaternika jer je vladala psihoza krajnjeg ogorčenja javnosti prema teroru policije, pa je smjenu Kvaternika pučanstvo protumačilo kao znak ublažavanja krute Pavelićeve politike. Policijska akcija u Srijemu u travnju 1942. godine, u kojoj je ubijeno više stotina civila srpske nacionalnosti, bio je znak i za Nijemce da je Dido Kvaternik zastranio i da mora otići iz policije. Pojedini autori smatraju i da su ustaški ministri Lorković, Košak, Artuković, Žanić i Dumandžić, htijući ostati podalje od primitivne policijske samovolje, osobno zatražili od Pavelića smjenu Dide Kvaternika.⁴⁵

Pavelić je Kvaternika proglasio odgovornim jer su mu pripisivani ispadi, policijska represija i postupci protiv osobnih sloboda. Pavelić je Didi Kvaterniku predbacivao sve dosadašnje neuspjehe, na što se Dido usudio odgovoriti mu da je radio samo onako kako mu je Pavelić govorio i zapo-

⁴² J. JAREB, n. dj., 264.

⁴³ HDA RSUP SRH SDS, Dosje A. Hebrang, Elaborat Dragutina Jileka o organizaciji, kadrovima i djelatnosti UNS-a, spis br. 1546., 7. Jedan dio oružja je nabavljen i uz pomoć njemačkih SS časnika. Glavni nabavljač oružja za UNS bio je Ante Godina, koji je kratko vrijeme pred Didin odlazak s položaja bio određen za obučavatelja atentatora. Od Dide je primio upute i 100.000 kuna za troškove organizacije. Ljude je trebao primiti od Maksa Luburića, a nastava za atentatore trebala se vršiti u jednom od logora. Premda u izvorima i literaturi nisam našao jasnu potvrdu, pretpostavljam da je iz ove skupine školovanih atentatora nastala i ustaška “Crna ruka” koja je djelovala u logorima Jasenovac i Stara Gradiška. Zadatak ove organizacije bio je budno motriti nad zatočenicima, ali i nad ustaškim dužnosnicima koji bi i najmanjim činom pokazali da su protiv ili da im je dosta ustaškog pokreta. Izvršili su više atentata u ovim logorima, od kojih je najpoznatije ubojstvo Vlade Singera, visokog dužnosnika UNS-a koji je kasnije pao u nemilost ustaških vlasti i dospio u logor Stara Gradiška. Na čelu “Crne ruke” bio je Miroslav Majstorović-Filipović. Vidjeti Đorđe MILIŠA, *U mučilištu-paklu Jasenovac*, Zagreb 1945., 311. Kada je Dido otišao s položaja, Godina se više nije pojavljivao u UNS-u.

⁴⁴ HDA RSUP SRH SDS, Dosje Hebrang, Elaborat Drage Jileka o organizaciji, kadrovima i djelatnosti UNS-a, spis br. 1546, 41.

⁴⁵ Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ, *NDH i Italija: političke veze i diplomatski odnosi*; Zagreb 2001., 71-72.

vijedao. Također je tada usmeno predložio Paveliću da će izraditi pismeni prijedlog sveukupne reorganizacije unutarnjeg aparata, kao i plan daljnjeg rada. Kvaternik je predložio i da mu se kao šefu RAVSIGUR-a stavi na raspolaganje čitava ustaška vojnica i oružništvo, a sva ostala vojska da radi ponajprije po zahtjevima i direktivama RAVSIGUR-a. Pavelić je prema svemu sudeći pristao da mu Dido iznese ovaj prijedlog samo zato da ga na zgodan način ukloni.⁴⁶

Pavelić se poslužio Didinim zamjenikom Vilkom Pečnikarom da ga onemogućiti i da ga se riješi. To je učinio tako što je Pečnikaru istovremeno dao sasvim druge upute u pogledu organizacije oružništva, konkretno za izradu općeg propisnika o oružništvu. Pavelić je obojicu pustio da rade u potpuno suprotnom smjeru. Pritom nije niti pokušao koordinirati ovaj organizacijski problem, nego je i uz jedan i uz drugi pristajao, a da oni nisu znali za ovakvo njegovo držanje. Zbog podržavanja jednog i drugog izbio je između Kvaternika i Pečnikara oštar sukob koji je Paveliću poslužio kao polazna točka da odbaci Didu. Dido se ograđivao od mogućnosti daljnje suradnje s Pečnikarom i izjavio da mu je potreban potpuni odmor. Pavelić je poslije ove smjene, odnosno bolje rečeno prisilne ostavke Dide Kvaternika, izdao nalog da se Didu uvrsti u PTS stališ radi beriva koje će Erih Lisak predavati Didinoj ženi ili Didi.⁴⁷

Prije nego što je dao ostavku Dido je najbližim suradnicima govorio da je Paveliću predao prijedlog za reorganizaciju redarstva u kojoj je predvidio ukidanje UNS-a i njegovo uklapanje u Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost jer je zapazio da Pavelić namjerava ukinuti UNS. Ovaj Didin prijedlog Pavelić je realizirao nešto kasnije, 1943. godine kada je definitivno ukinuo UNS.

Dido Kvaternik bio je ljut na Pavelića, ali je smjenjivanje prihvatio disciplinirano vjerujući da će se tako smiriti nastala situacija. U historiografiji se navodi da je Kvaternik zahtijevao da se ne progone ekstremni ustaški pukovnici Moškov, Pečnikar, Tomić i Lisak, jer da oni "štite režim i Poglavnika da ne učine krive poteze fatalne za Hrvatsku".⁴⁸ S obzirom na to da je opisani, od Pavelića iniciran sukob s Pečnikarom bio povod za njegovo smjenjivanje držim da je malo vjerojatno da se Kvaternik kod Pavelića zalagao i za Pečnikara.

Pavelić je smijenio Didu Kvaternika jer su mu pripisivani ispadi, policijske represije i postupci protiv osobnih sloboda. Pavelić je Kvaterniku najprije predložio da otputuje na studij u Njemačku ili Italiju, ali je Dido i dalje ostao u Zagrebu. Talijanski su promatrači zaključivali da Dido i dalje vrši neizravan utjecaj na ljude kojima je povjerio politički sektor ustaške policije, iako više nema zaduženja niti obveza. Suvremeni njemački promatrači procjenjivali su da je Dido Kvaternik još neko vrijeme nakon uklanjanja djelovao izvan kulisa, iako je Pavelić je to nijekao.⁴⁹

⁴⁶ HDA, RSUP SRH SDS, 013.0/4 Dossier Ante Pavelić, Ante Moškov, dr. Ante Pavelić 144.

⁴⁷ Isto, 144.

⁴⁸ N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, n.dj., 59.

⁴⁹ Isto, 60-61.

Potkraj veljače 1943. godine Eugen Dido Kvaternik napustio je Hrvatsku i otišao u Slovačku. Prema riječima Lisaka Pavelić je bio preporučio Didi da se vrati iz Slovačke, ali Dido mu je odgovorio da mu je još potreban odmor i da ne zna kada će se vratiti. Lisaka, je još jednom Pavelić poslao u Slovačku da nagovori Didu na povratak, ali se ništa nije izmijenilo i Dido je do kraja rata ostao izvan domovine.⁵⁰ E. D. Kvaternik otvoreno je optuživao Pavelića da je kočio razvitak i svako jačanje hrvatske policije i oružništva (žandamerije). Kvaternik je zamjerao Paveliću da radi po nalogima Italije i da je neprestano tvrdio kako Hrvatska može pobijediti samo pod zaštitom Italije. Dido Kvaternik je tvrdio da nema namjeru "po svaku cijenu nastupati protiv Poglavnika".⁵¹

Može se zaključiti da se u prvom dijelu razvoja javne sigurnosti u NDH Pavelić poslužio Didom Kvaternikom kao paravanom za sve loše što se događalo u NDH. Pavelić je nastojao pred drugima i pred javnošću ostaviti dojam kako je za stanje u državi kriva samovolja onih kojima je povjerio unutarnju upravu. Nastojao je u javnosti ostaviti dojam da cjelokupno stanje sigurnosti u zemlji ovisi isključivo od šefa RAVSIGUR-a i UNS-a. Suprotno tome, Pavelić je za čitavo vrijeme trajanja NDH vodio brigu o svim poslovima unutarnje uprave, posebno policijskim, dajući smjernice i odobravajući, unaprijed ili naknadno postupke, a u slučajevima koji su mu bili na dohvat ruke i sam se za te postupke zanimao i konkretno određivao potrebne mjere.⁵² Čitavo vrijeme Pavelić je bio stalno i izravno obavještavan o svemu što se događa u Zagrebu i ostalim dijelovima NDH, a isto tako i o pojedinim osobama, pa i privatnom životu svih istaknutijih osoba na položajima.⁵³

Postupno ukidanje UNS-a

Didu Kvaternika zamijenio je dr. Ljudevit Zimpermann, koji je bio ravnatelj od listopada do početka prosinca 1942. godine. Zimpermann nije bio istovremeno i zapovjednik UNS-a, već je to bio raniji Kvaternikov tajnik, Dragutin Jilek.⁵⁴ U tom razdoblju policijska vlast u NDH nije bila koncentrirana u rukama jedne osobe, tako da je Jilek kao šef UNS-a radio bez ikakve suradnje s ravnateljem RAVSIGUR-a. Zimpermann je od tadašnjeg ministra unutrašnjih poslova dr. Ante Nikšića i dr. Mladena Lorkovića, kojeg je Pavelić odredio kao svog pregovarača, zbog spora nastalog Zimpermannovim opiranjem, tražio da se UNS ukine i raspuste svi njezini organi kao nekvalificirani i da svu redarstvenu vlast u NDH obavlja samo RAVSIGUR.⁵⁵

⁵⁰ HDA, RSUP SRH SDS, 013.0/4 Dossier Ante Pavelić, Ante Moškov, dr. Ante Pavelić, 144.

⁵¹ N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, 63. Eugen Dido Kvaternik je iz Slovačke prešao u Austriju, a u svibnju 1945. godine u Italiju. U ljeto 1947. godine prebacio se je u Argentinu gdje je živio do pogibije u automobilskoj nesreći 1962. godine.

⁵² HDA RSUP SRH SDS, 013.0/4 Dossier Ante Pavelić, Ante Moškov, dr. Ante Pavelić, 152.

⁵³ Isto, 149.

⁵⁴ Drago Jilek je 1938. godine organizirao neuspjeli atentat na jugoslavenskog prijestolonasljednika Petra II. na Bledu u Sloveniji. Bio je uhićen i izveden pred sud za Zaštitu države u Beogradu.

⁵⁵ HDA, R.O.D. Radivoj Walter, Spis dr. Ljudevit Zimpermann, 2.

Zimpermann je mislio da će svojim utjecajem i znanjem unijeti više reda, morala i poštenja u rad RAVSIGUR-a.⁵⁶ Uviđajući da ništa ozbiljnije ne može promijeniti, Zimpermann je ubrzo podnio ostavku. Jedan od razloga zbog kojeg je Pavelić na čelo RAVSIGUR-a postavio upravo dr. Zimpermann bio je taj što je odmah poslije završetka Prvog svjetskog rata kao šef zagrebačkog redarstva, na miran način rastjerao jednu skupinu demonstranata koji su se na njegov poziv odmah razišli, dok ih policija uopće nije mogla rastjerati.⁵⁷

Od prosinca 1942. godine ravnatelj RAVSIGUR-a bio je dr. Filip Crvenković. On je bio i zapovjednik UNS-a (čime je policijska vlast ponovno bila u rukama jedne osobe), koji je rasformirao početkom 1943. godine. Osobni tajnik F. Crvenkovića bio je dr. Josip Majić, koji je od početka NDH bio tajnik ministra A. Artukovića. Za vrijeme dok je Crvenković bio glavni ravnatelj RAVSIGUR-a i UNS-a većinu je posla obavljao Majić. Kako je više puta i sam izjavio, Crvenković se nije razumio u redarstveni rad niti je imao volje za njegovo obavljanje. Kao ravnatelj Crvenković nije niti jednu stvar niti slučaj rješavao bez savjetovanja s Majićem, koji je pak bio uvijek prisutan u njegovom uredu, u vrijeme primanja referenata, stranaka i stranih predstavnika.⁵⁸ Nakon imenovanja Crvenkovića zapovjednikom UNS-a i ravnateljem RAVSIGUR-a, ponovno spajanje policijske vlasti u rukama jedne osobe bilo je samo etapa prema spajanju RAVSIGUR-a i UNS-a u Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost početkom 1943. godine, iako je sam naziv dobilo zakonskom odredbom od 16. listopada 1942. godine.

Osnivanjem RAVSIGUR-a i UNS-a kojima je na čelu bila ista osoba, rad svih redarstava, kako zaštitnih tako i župskih, bio je podređen Uredu I. UNS-a te je na taj način održavano jedinstvo u radu i od teoretskog dvostrukog kolosijeka u praksi nije bilo loših posljedica jer je sve vrhovno vodstvo bilo skocentrirano u istim rukama. U praksi je dolazilo do preklapanja kompetencija samo u mjestima u kojima su postojala zaštitna redarstva, Zagrebu, Sarajevu i kraće vrijeme u Banja Luci jer su i župske redarstvene oblasti kao i redarstvena oblast za grad Zagreb imali također u svom sastavu posebne političke odsjeke koji su barem teoretski imali isti zadatak kao i zaštitna redarstva. Ti su politički odsjeci u župskim redarstvenim oblastima postojali više formalno jer je Ured I. UNS-a mogao narediti da se po političkoj istrazi povedenu istragu preda na daljnji rad u zaštitno redarstvo, čiji je aparat smatran pouzdanijim i koji se bavio isključivo tim radom. Zaštitna redarstva su bili organi UNS-a, dok su župske redarstvene oblasti bili organi RAVSIGUR-a, ali su svome radu po političkoj liniji bili podređeni Uredu I. UNS-a.⁵⁹

⁵⁶ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Skrivene biografije nekih Nijemaca i Austrijanaca u Hrvatskoj 19. i 20. stoljeća*, Osijek, 2001., 281.

⁵⁷ HDA, RSUP SRH SDS, 013.0/4 Dossier Ante Pavelić, Ante Moškov, dr. Ante Pavelić 148.

⁵⁸ HDA RSUP SRH SDS, Dosje A. Hebranga spis br. 1546. Elaborat Dragutina Jileka o organizaciji UNS-a, 36.

⁵⁹ Isto., 1.

Zaključak

Od samog osnutka NDH pa sve do 1943. godine u NDH su postojala dva redarstva tj. RAVSIGUR s posve ograničenim pravima i UNS sa neograničenim ovlastima kao tajna državna policija, izgrađena poput njemačkog Gestapo-a.⁶⁰

U samom početku je cijeli aparat UNS-a bio sastavljen od posve neiskusnog i većim dijelom nestručnog osoblja koje se je tek kroz duži rad upućivalo u obavještajne i redarstvene poslove. Zbog toga su u radu, pogotovo u samom početku, činjeni veliki propusti i pogreške koje se nisu mogle izbjeći. Zbog toga su se često mijenjale i metode rada, kao što se i sama organizacija UNS-a postupno razvijala. Kada se sve to uzme u obzir, kao i ciljevi i rezultati rada koje su UNS-a dodijelile vlasti NDH, UNS je postigao određene ciljeve, a postizavani su jedino potpunom pouzdanošću u radu većine dužnosnika.

Na drugoj strani postojao je redarstveni aparat RAVSIGUR-a koji se je sastojao većinom od predratnih policajaca ili osoba iz upravne službe. Ovo je bilo uglavnom školovano, stručno osoblje s potrebnim iskustvom, ali koje je radi svoje političke nepouzdanosti odnosno u većini slučajeva potpuno indeferentnosti potpuno zakazalo u radu. Zbog toga su postupno ta mjesta popunjavana s mladim pouzdanim osobama kojima je nedostajalo stručno iskustvo.⁶¹

Na mnoge važnije poslove u uredima RAVSIGUR-a Dido je određivao dužnosnike UNS-a. U većini slučajeva svaki je bio prepušten da radi sam prema vlastitom rasuđivanju, uglavnom i bez najmanjih uputa. Takva praksa je bila posebno zastupljena 1941., u prvoj godini postojanja NDH, kada je novoimenovani primio samo odluku o postavljenju, a sve drugo je bilo prepušteno njegovoj vlastitoj inicijativi i sposobnosti. Dido Kvaternik je odmah od prvih dana osnutka NDH organizirao kratke tečajeve za stražare i agente. Uz škole za redare na Svetom Duhu u Zagrebu organizirani su u to vrijeme tečajevi UNS-a za redarstvene agente. Osim tih tečajeva bili su organizirani i tečajevi za gospodarske (intendantske) časnike. Glavna je pažnja od prvog dana bila posvećivana izobrazbi redara (stražara) i agenata (izvidnika). Svi ostali su morali stjecati redarstveno znanje i iskustvo uglavnom kroz sam rad.

U prvom razdoblju postojanja NDH vrše se brze, kratke i uz to površne istrage nad okrivljenicima i njihovo likvidiranje. U daljnjem razvoju policijsko-obavještajne službe vode se detaljnije istrage koje su u nekim slučajevima trajale i po nekoliko mjeseci. Poslije završenih istraga ne vrše se više likvidiranja bez sudske presude kao što je to bilo u prvim mjesecima, nego se okrivljenici izvode pred prijeke sudove ili bivaju upućeni u logo-

⁶⁰ HDA, R.O.D., Radivoj Walter, Spis Ljudevit Zimmermann, 1. Usp. I. GOLDSTEIN, S. GOLDSTEIN, n. dj., 151.

⁶¹ HDA RSUP SRH SDS, Dosje A. Hebranga spis br. 1546. Elaborat Dragutina Jileka o organizaciji UNS-a, spis br. 1546., 39.

re.⁶² Trajanje prisilnog boravka u logoru nije moglo biti kraće od tri mjeseca niti dulje od tri godine, a odluku o upućivanju u logor donosilo je Ustaško redarstvo (Ured I. UNS-a).⁶³

SUMMARY

THE CREATION AND FUNCTIONING OF THE POLICE AND SECURITY SYSTEM OF THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA FROM 1941 TO 1943.

The Directorate for Public Order and Security (Ravnateljstvo za javni red i sigurnost – RAVSIGUR) was established as a separate section within the framework of the Ministry of the Interior of the Independent State of Croatia (NDH). It was conceived as a regular policing institution within the NDH and was given the responsibility of supreme command of all police districts and detachments. At the same time, the Surveillance Service of the Ustaša (Ustaška nadzorna služba – UNS) was created as a special police of the Ustaša regime. Eugen Dido Kvaternik was selected by Pavelić as the head of both RAVSIGUR and the UNS, by which police activities were united. After the replacement of Dido Kvaternik the role of the UNS diminished. At the beginning of 1943, RAVSIGUR broadened its responsibilities to include those that were within the scope of the UNS and changed its name to the Chief Directorate for Public Order and Security (Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost – GRAVSIGUR).

Key words: police, Directorate for Public Order and Security, The Surveillance Service of the Ustaša, Eugen Dido Kvaternik

⁶² Zakonska odredba o upućivanju nepoćudnih i pogibeljnih osoba na prisilni boravak u sabirne i radne logore NDH, *Narodne novine*, 26. studenog 1941.

⁶³ Mario KEVO, "Počeci logora Jasenovac", *Scrinia Slavonica*, Slavonski Brod 2003., 482.